

"THE EPOPEE" OF VICA DELCĂ FROM WASTED MORNING BY GABRIELA ADAMEȘTEANU

Gabriela Gheorghişor

Lecturer, PhD., University of Craiova

Abstract: Gabriela Adameşteanu is today one of the canonical writers of post-war Romanian literature, and her most famous novel, Wasted Morning, enjoys the most critical appreciation and benefits from most translations in other languages. This article analyzes the "epopee" of Vica Delcă, the most picturesque character of the narrative polyphony. With the outrageous and rough speech of a simple woman in the slum, and with her practical and economical spirit, ridiculously dressed as and hunchbacked, Vica is the image of the survivor in difficult historical times, the symbolic image of the ordinary Romanian who went through two wars and hardly goes over communism.

Keywords: Romanian post-war literature, polyphonic novel, "epopee", Everyman character, symbolic image

Gabriela Adameşteanu este, azi, una dintre scriitoarele canonice ale literaturii române postbelice. În *Istoria critică a literaturii române*, Nicolae Manolescu o include în capitolul dedicat prozei şaizeciste. După criterial vârstei biologice, Gabriela Adameşteanu aparţine generaţiei '60, deşi debutul său a fost unul întârziat (în 1975, cu romanul *Drumul egal al fiecărei zile*). Istoricul şi criticul literar observă însă că „scriitorii care au început să publice după 1970 au inovat în primul rând în felul de a considera realitatea. Metaforic, perspectiva lor poate fi numită mioapă. Ochiul se apropie foarte mult de o realitate devenită foarte poroasă” (Manolescu, 2008: 1198). Reforma neorealistică nu va fi, totuşi, dusă aici până la ultimele sale consecinţe (eludarea aspectului istoric al realităţii, absenţa ierarhizării evenimentelor în funcţie de semnificaţie, inconsistenţa personajelor, incoerenţa ansamblului epic etc.), dar acest mod de a înregistra realitatea, şi prin micronii banalului cotidian, anunţă deja o nouă poetică a prozei (care va fi ulterior teoretizată şi exersată de generaţia '80).

Din punctul de vedere al filiaţiilor, Gabriela Adameşteanu se înscrie în descendenţa romanului psihologic modernist (Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu), iar comentatorii cărţilor sale, mai ales cei străini, au făcut trimiteri şi la tehnicile narative ale lui Proust sau Joyce, numele de referinţă ale modernismului prozastic, la care se raportau şi scriitorii interbelici. Gabriela Adameşteanu nu foloseşte însă doar procedee specifice *ionicului*, monologul interior sau *fluxul conştiinţei*, ci şi stilul indirect liber, şi chiar perspectiva unui narator obiectiv, atribuite, de regulă, *doricului*. Toate aceste moduri de a nara, proprii fie prozei traditionalist-realiste, fie aceleia modernist-psihologice, se regăsesc în cuprinsul literaturii ei, în diverse proporţii sau combinaţii. De aceea, se poate spune că Gabriela Adameşteanu este, deopotrivă, o maestră a realismului psihologic şi social. În neomodernismul românesc al anilor '60-'70, în care coexistă atât elanul recuperator, cât şi nevoia de inovare, esteticile nu doar se concurează, dar se şi întrepătrund, uneori în cadrul aceleiaşi cărţi.

Dimineaţă pierdută (1983, deşi a intrat în librării în aprilie 1984) este romanul cel mai celebru al Gabrielei Adameşteanu. Se bucură de cele mai multe aprecieri critice (*capodoperă* a fost termenul pe care mulţi nu s-au sfiit să-l folosească în evaluare) şi beneficiază de cele mai multe traduceri în alte limbi. Ediţiile de după 1989 se vor întregi cu paginile eliminate de Cenzura comunistă la ediţia princeps. *Dimineaţă pierdută* are o construcţie narativă polifonică, pluriperspectivată, în care se amestecă nu doar vocile diferite ale unor personaje (din elita

intelectuală, din burghezie și din lumea mahalalei), ci și epocile istorice (sfârșitul *Belle Époque*, interbelic, anii stalinismului și ai ceaușismului din deceniul al optulea). În prima parte a romanului, fosta negustoreasă Vica Delcă, într-o dimineață de la finele anilor '70, își începe obișnuita peregrinare pe la casele rudelor și cunoscuților. După un scurt popas la cumnata sa, în Berceni, unde nu-l găsește decât pe taciturnul nepot Gelu, ajunge în cartierul Domeniilor Regale, la Ivona Scarlat, vlăstar al burgheziei de altădată, acum scăpătate. Întreținându-se la o cafea și depănând amintiri din trecut, cele două femei deschid un vechi album cu fotografii. Prin acest artificiu textual se introduc părțile a doua și a treia ale *Dimineții pierdute*, un roman de familie din preajma izbucnirii Primului Război Mondial, care ar putea funcționa și autonom. De fapt, precum la Camil Petrescu, se îmbină, în interiorul romanului familiei Mironescu, tema geloziei și a războiului. Partea a patra revine în prezentul taifasului dintre Vica și Ivona, el însuși trecut, dacă e privit prin prisma *Epilogului*, în care Vica este vizitată la spital de către Gelu. Această sumară prezentare a structurii *Dimineții pierdute* nu poate însă devoala întreaga complexitate a angrenajului narativ, în care dialogul personajelor se melanjează cu stilul indirect liber și cu monologurile interioare. Replica directă, frustă sau ipocrită, este urmată, cel mai adesea, de o repliere interioară, observația microrrealistă imediată alternează cu retrospectivile, mai reduse sau foarte ample. Oralitatea debutonată, vie și colorată a Vicăi Delcă, reprezentând vocea mahalalei bucureștene, contrastează cu limbajul corect, uneori incolor, alteori franțuzit, însă plin de elipse și de eschive, al burgheziei și al conversațiilor sale mondene, dar și cu stilul elitist, intelectual, scriptic, din jurnalul profesorului universitar Ștefan Mironescu (tatăl Ivonei). Reușita artistică a romanului rezultă din modul în care se intercalează atât planurile temporale, ale unor perioade istorice distincte, cât și cele interioare și exterioare sau individuale și colective (dramele personale și cele social-politice), precum și din felul în care sunt mânuite registrele limbii, de la cel vulgar și zeflemitor, de bârfă feminină și colportaj, la cel de floretă ironică de salon, de la cel de trâncăneală derizorie la cel grav și patetic, de meditație identitar-națională. Dimineața pierdută a Vicăi Delcă sau a Ivonei Scarlat devine, astfel, o metaforă simbolică a „României pierdute”, cum sublinia Monica Lovinescu, în cronica vorbită de la Radio Europa Liberă, din 1984: „Romanul nu e numai al femeilor și al bârfelor. *Dimineața pierdută* este poate în primul rând un roman al bătrâneții – bătrânețea personajelor, bătrânețea timpului, destrămarea, mucegăiala lui” (Lovinescu *Apud* Adameșteanu, 2018: 479). „România pierdută” este aceea de dinainte de instalarea comunismului, iar rămășițele sale, între timp decrepite, sărăcite, se vor duce și ele, odată cu dispariția bătrânilor. Însă lumea nouă, care se ridică pe destrămarea și moartea celei vechi, nu este una deja bolnavă, pauperă și alienată?

Vica Delcă este cel mai pitoresc personaj al romanului *Dimineața pierdută*. Cu ea facem cunoștință încă de la prima pagină. Mai întâi, aflăm despre neastâmpărul care o îmboldește să plece de-acasă. De aici, obiceiul de a face vizite frecvente cunoscuților, cu riscul de a-i inoportuna. În trecut, erau și deplasări de lucru (Vica pricepându-se la croitorie), „de nicăieri nu se întorcea cu mâna goală, mai și schimba o vorbă, mai afla una-alta, că tot să stai cu mutu ăsta de om îți vine să-ți iei câmpii” (Adameșteanu, 2018: 11). În fapt, dincolo de ce primea pentru serviciile sale, se reține nevoia de sociabilitate, curiozitatea de *commère* și plăcerea de a trâncăni. Din frazele următoare, vedem că este slobodă la gură, „apoftegmele” vulgare arătându-i originea modestă, de femeie din mahala, deși se mândrește cu umblatul prin „casele mari” ale cucoanelor din București.

Vica este acum o femeie în vârstă, iar ieșirile i s-au rărit. Dar, o dată pe lună, își ia „țoașca de piele”, o îndeasă cu diverse lucruri (conserve, legume, pungi goale) și o ia din loc, sub privirile dezaprobatoare ale soțului ursuz, „lighioana bătrână”. Situația materială precară (primește o pensie de 650 de lei) se vede, dincolo de aspectul sordid și înghesuit al locuinței închiriate, în improvizatia vestimentară și în faptul că circulă cu tramvaiul la clasa a doua. Descrierea Vicăi Delcă, încotoșmănată caraghios în dimineața de sfârșit de iarnă și încovoiată de spate, poate avea însă și semnificații simbolice. Bătrâna înfocolită cu toate cojoacele, cu paltonul uzat, cu două basmale, peste care își pune o „bască țeapănă pe care și-a făcut-o din resturile de la palton acum nouă ani” (Adameșteanu, 2018: 12), legată cu un fular, este imaginea supraviețuitorului în vremuri dificile.

Imaginea românului obișnuit (*Everyman* – cum ar zice englezii), care a trecut prin două războaie și traversează greoi comunismul. Straturile de haine sunt menite să o apere pe madam Delcă nu numai de frig, ci și de înghețul epocii. Istoria grea, pe care pare să o care în spate, a gheboșat-o: „Merge încovoiată, de parc-ar avea un gheb în spate, cu paltonul albastru decolorat, pocnind de toate câte și le-a pus pe dedesubt și cu țoașca în mână“ (Adameșteanu, 2018: 17). Unii comentatori străini au văzut în ea un „Leopold Bloom în fuste“, „un Ulise român“ (Thomas Kjellgren *Apud* Adameșteanu, 2018: 486, 489), rătăcind pe străzile Bucureștiului de după marele cutremur din '77. Comparația este justificată, cel puțin până la un punct. Percepțiile și amintirile Vicăi revelează o realitate stratificată, dar cel din urmă nivel nu este unul mitic, ca la Joyce (care urmează îndeaproape schema *Odiseei*), ci unul istoric (chiar dacă, în mentalul colectiv, mitizat ca „vârstă de aur“ a României).

Vica Delcă se trage din familia unui oltean negustor, venit cu o cobiliță-n spinare la București, și a unei fete de grecoaică date de suflet. Tatăl luptase pe front în Primul Război, iar mama murise de tifos, ca și alți trei copii ai săi. Orfană de la unsprezece ani, Vica a rămas în casa veche din Pantelimon, de lângă biserica Capra, să-și crească frații mai mici, în timp ce tatăl se va muta cu cea de-a doua nevastă. Când s-a făcut fetișcană, vindea la tejghea, într-o dugheană din mahalaua Iancului. După ce s-a măritat, cu banii din dotă și cu ce strânsese bărbatul ei, și-au deschis prăvălie în Coriolan, unde comercializau mezeluri, brânzeturi, băuturi spirtoase și vinuri „Dealul zorilor“. *Coana* Vica lucrase însă, în interbelic, și la Casa de Mode a lui Margot Geblescu (sora Sofiei Ioaniu, fostă Mironescu, zisă și Muti, ca mamă a Ivonei): „Un an a stat la croitorie și-a pughilit la cârpe, ș-acu parcă simte mirosu de mangal de la fieru de călcat, ce-l mai legăna să s-aprinză tăciunii, e-hei, ce rochii, ce mantouri era! Parcă le vede pe manechine. În anii ăia a văzut ea cucoane adevărate, cucoanele Bucureștiului, care de care mai împarfumate și mai elegantarisite, toate clientele Patroanei“ (Adameșteanu, 2018: 43). Dar *madam* Delcă nu văzuse numai luxul „micului Paris“ dintre cele două conflagrații mondiale, ci și mizeria din anii de război, în care mișunau păduchii, trăise penuria alimentelor și a lemnului, plus teroarea bombardamentelor. O amintire impresionantă este aceea a rechiziționării clopotelor bisericilor de către nemți, pentru a le transforma în gloanțe. Ba și mai grozav de atât, aceștia ar fi dinamitat și racla cu moaștele Sfântului Dumitru, care scăpase, totuși, de prăpăd, lăsând în urmă cadavrele mutilate ale ocupanților.

Nu este de mirare că Vica este chibzuită (poate chiar zgârcită, din perspectiva cumnatei) și are spirit practic: „Uite că de colo, de colo, s-adună; și dacă n-ar fi fost ea chibzuită, cu cât îi aducea omu ei, nu s-ar fi descurcat nici o săptămână“ (Adameșteanu, 2018: 37). Reușise să pună deoparte 7000 de lei, pentru zilele negre ale bătrâneții. Ea nu refuza nimic și cerea, cu aparentă autoironie, tot ceea ce alții voiau să arunce: „La ce s-o arunci? Îi zice ea. Dă-mi-o mie, io sunt coșu de gunoi...“ (Adameșteanu, 2018: 35), „Dă-le-ncoa, madam Ioaniu, io sunt lada de gunoi, dă-le-ncoa...“ (Adameșteanu, 2018: 42). Vica avusese o viață aspră, după ce terminase patru clase și părinții voiau s-o dea la liceu, venise războiul dintâi: „Numai muncă și muncă, asta a fost viața ei, de la unșpe ani, de când a murit mămica și-a rămas singură-n lume și cu liota de frați după ea“ (Adameșteanu, 2018: 18). Își amintește statul la cozi, în frig și întuneric, pâinea de tărățe, tare ca piatra. Căpătase însă o înțelepciune existențială ce pare adesea cinică ori din topor, dar este una de supraviețuitor: „care trăise, trăise, care murise, murise, care cum le-a fost norocu...“ (Adameșteanu, 2018: 19) sau „ăla care e om întreg știe să-și poarte de grijă singur, și ea știe“ (Adameșteanu, 2018: 36). Comportamentul Vicăi se sprijină pe și se justifică prin astfel de „precepte“, care ignoră, așa cum vorbirea ei ignoră gramatica, buna-cuviință. De aceea, fosta negustoreasă apare neanunțată pe la ușile altora (la Ivona, și pentru a cere în avans mica „rentă“ de 50 de lei, pe care aceasta i-o oferea lunar), trăncănește mult și mănâncă pe furiș: „A amețit de vorbăria bătrânei și tot poveștile alea vechi ale ei; când crezi c-ai scăpat, o ia iar de la capăt. De la o vreme, parcă vorbește din ce în ce mai mult, și tot atâta de mult mănâncă“ (Adameșteanu, 2018: 25), gândește nepotul Gelu. Ivona aude frigidul deschizându-se și o vede cum se întoarce din bucătărie molfăind. Iar după ce că sosește nepoftită, Vica nu se mai dă nici dusă acasă.

Chiar dacă face parte din lumea buruienosă a mahalalei, *madam Delcă* are orgoliul orășencei get-beget, deplângând umplerea Bucureștiului cu țărani, precum și stricarea moravurilor. Atitudinea ei față de doamnele de neam sau de bună condiție este însă una ambivalentă. Și față de *madam Ioaniu*, pe când trăia, dar mai ales față de *Ivona*, alături de care o vedem acum la taclale, la un coniac sau o cafeluță, *Vica* are sentimente atât de admirație, cât și de dispreț, manifestă porniri atât de compasiune, cât și de invidie. Este când flatată că doamnele din vechea burghezie îi acceptă compania și limbuția, când vexată că o tratează ca pe o servitoare. De cele mai multe ori, una spune, alta gândește, deși rafinata *Ivona* este, prin educație, campioana ipocriziei, a neputinței de a expune direct lucrurile neplăcute, și a păstrării aparențelor. În dialog, *Ivona* îi laudă *Vicăi* tenul neridat sau puterea de a se chivernisi, în sinea ei consideră că pielea întinsă este apanajul grăsimii și o taxează de „neam prost”: „tu îi întinzi un deget, și el îți ia toată mâna! Eu o tratez de la egal la egal și mă arăt cât se poate de drăguță cu ea, și ea își permite să ne judece! Ne și judecă, și ne face socoteala la bani, pentru că oamenii din popor așa sunt: la ei interesul practic primează!” (Adameșteanu, 2018: 404). *Vica* nu-și poate înfrâna întotdeauna remarcile malițioase (de pildă, despre infidelitățile fostului avocat *Niki Scarlat*, soțul *Ivonei*), însă, de regulă, suportă așa-zisa umilință a condiției sale și aplică principiul lui *Ghiță Pristanda*: „Am io ac de cojocu tău, își zice ea în gând, da nu s-arată. Nu-i zice nimic, nici nu se uită chiorâș, se face c-o crede. Știe ea ce merită alde *Ivona*: pup-o în bot și ia-i banu tot” (Adameșteanu, 2018: 82).

Vica Delcă reprezintă unul dintre cele mai bine realizate personaje din literatura română, dar nu numai. „Epopeea” ei din *Dimineață pierdută* este simptomatică pentru destinul omului simplu, răzbătător, în lupta cu valurile unei istorii tumultuoase.

BIBLIOGRAPHY

Adameșteanu, Gabriela, 2018. *Dimineață pierdută*. Ediția a IX-a definitivă. Cu Dosar de presă. Iași: Editura Polirom.

Axinte, Șerban, 2015. *Gabriela Adameșteanu. Monografie, antologie comentată, receptare critică*. București: Editura Tracus Arte.

Cordoș, Sanda, 2003. *În lumea nouă*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Cristea, Valeriu, 1987. *Fereastra criticului*. București: Editura Cartea Românească.

Dicționarul general al literaturii române, vol. I, 2004, Coord. Eugen Simion. București: Editura Univers Enciclopedic.

Holban, Ioan, 1987. *Profiluri epice contemporane*. București: Editura Cartea Românească.

Lovinescu, Monica, 1990. „Gabriela Adameșteanu”, în *Familia*, nr. 7.

Lovinescu, Monica, 1996. *Unde scurte*, IV. București: Editura Humanitas.

Manolescu, Nicolae, 2001. *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu*, II. Brașov: Editura Aula.

Manolescu, Nicolae, 2008. *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*. Pitești: Editura Paralela 45.

Negrici, Eugen, 2003. *Literatura română sub comunism. Proza*. București: Editura Fundației PRO.

Petraș, Irina, 1994. *Literatura română contemporană*. București: Editura Didactică și Pedagogică.

Pop, Ion (coord.), 1988. *Dicționar analitic de opera literare românești*, I. București: Editura Didactică și Pedagogică.

Simion, Eugen, 1989. *Scriitori români de azi*, vol. IV. București: Editura Cartea Românească.

Ștefănescu, Alex, 2005. *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*. București: Editura Mașina de scris.

Zaciu, Mircea, Papahagi, Marian, Sasu, Aurel (coord.), 1995. *Dicționarul scriitorilor români*, A-C. București: Editura Fundației Culturale Române.